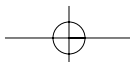
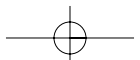
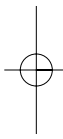
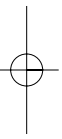

RASPRAVA III.

13. prosinca 2002.,
12.15 — 13.45 h

ZLATKO MATIJEVIĆ: Otvaram raspravu, izvolite.

VLADIMIR ĐURO DEGAN: S malim zakašnjenjem zahvaljujem se organizatorima ovoga skupa na pozivu, jer sam imao prilike slušati većinu dobrih referata od kojih sam mnogo naučio. Veoma je zanimljiv referat kolegice Slukan na kojemu joj čestitam. Kolegica je prikazala neke karte s kojima je manipulirala vlast tzv. »Republike Srpske Krajine«. Stjecajem okolnosti sudjelovao sam u pregovorima na Konferenciji o bivšoj Jugoslaviji, napose u Haagu i Bruxellesu u 1991. i 1992. godini. S ministrom u hrvatskoj vladi Živkom Juzbašićem sudjelovao sam u radnoj skupini o ljudskim i manjinskim pravima te Konferencije. Moja kolegica iz Beograda, prof. dr. Smilja Avramov, ustvrdila je da Jasenovac pripada Srbiji, jer je prije Drugog svjetskog rata tamo navodno većina bila srpskog stanovništva. Iz njezinih je tvrdnji proizašlo da su ustaše samo na području Jasenovca pobile 1,600.000 Srba. Situacija je mogla biti ozbiljna, jer su međunarodni pregovarači mogli ne biti dovoljno upućeni u te stvari. Nakon toga sastanka uspio sam u Statističkom zavodu Hrvatske, što u originalima ili u uvezanim fotokopijama, prikupiti sve statističke godišnjake bivše države s podacima o svim popisima stanovništva od 1921. do posljednjeg početkom 1991. godine. Svi su bili izdani u Beogradu, i to dvojezično, na srpskom i francuskom, te nakon Drugog svjetskog rata na srpskom i engleskom jeziku. Osobno sam se zanimao da vidim moguće promjene stanovništva. Osim ako se ne varam u Udbini i susjednim općinama na štetu Hrvata nakon Drugog svjetskog rata, praktično nije bilo značajnih promjena u omjeru stanovništva. Npr. omjer katolika i pravoslavaca u Vukovaru u 1921. i omjer Hrvata i Srba u proljeće 1991. bio je gotovo isti. Nakon što sam te knjižurine morao nositi i prezentirati na Konferenciji, Smilja Avramov više nije spominjala genocid. Još prije toga incidenta, glede granica Hrvatske strogo se poštivalo načelo *uti possidetis* od 8. listopada 1991. A tamo je bilo utvrđeno

Rasprava III.

da je samo u 11 hrvatskih općina postojala srpska brojčana većina, time da su na tom prostoru trećinu imali Hrvati, koji su tada već bili etnički očišćeni.

ZLATKO MATIJEVIĆ: Zahvaljujem najljepše. Kolegice Slukan imate li vi eventualno odgovor ili nadopunu.

MIRELA SLUKAN ALTIĆ: Namjera mi je bila istaknuti mogućnosti manipulacije različitim statističkim podacima i »povijesnim istinama« koje se uobličene u različite kartografske prikaze prezentiraju javnosti. Kao historijski geograf i kartograf, težište moga rada stavila sam na grafičke metode kojima se to provodilo. Te su grafičke i statističke metode bile jednako drage svim režimima. Politička angažiranost i manipulacija podacima putem kartografskih prikaza osobito je dolazila do izražaja u razdobljima ratova, političkih kriza ili uoči donošenja važnih političkih odluka. Ovdje smo vidjeli samo neke od primjera koji su sadržavali politički angažirane poruke, više ili manje skrivene. Iako su ovdje prikazani primjeri karata, motivirani različitim ideologijama, zajedničko im je da su sve vrlo uvjerljive i da su redovito ispunjavale svoju političku svrhu. Od kartografskih prikaza, kao sofisticirane grafičke metode, uvijek se očekuje znanstvena podloga iz čega proizlazi i njihova velika uvjerljivost i sugestivnost. Podaci prikazani na kartama ma kakvi bili, uvijek padaju na »plodno tlo«. Time oni postaju vrlo pogodno sredstvo za prenošenje i sugeriranje željenih poruka i opravdavanje političkih ciljeva.

ZLATKO MATIJEVIĆ: Zahvaljujem kolegici Slukan. Doktor Krišto ima riječ.

JURE KRIŠTO: Hvala lijepa, moje bi pitanje bilo upućeno akademiku Brozoviću. A moram ga prije toga staviti u kontekst. Naime ne znam koliko Vas je pročitao knjigu *Bosanski Hrvati* autora Ivana Lovrenovića, koja je ponajprije bila serija natpisa u *Feral Tribune* a onda, je ukoričena i dodatno proširena. U njoj Lovrenović zastupa mišljenje koje bi se moglo sumirati ovako: Bosanski Hrvati su napravili najveću pogrešku kada su prihvatili hrvatski standardni književni jezik kao svoj jezik i na neki način sugerira da bosanski Hrvati imaju svoj specifičan jezik koji on zove hrvatski, ali se približava sve više i više ideji da je to bosanski jezik, poziva se na autoritet franjevac, naime da su tim jezikom pisali bosanski franjevci, Jukić, Martić, i ostali, odatle, dakako, izvodi i etničku opredijeljenost bosanskih Hrvata, sugerirajući da se ni etnički bosanski Hrvati ne bi mogli potpuno identificirati kao Hrvati već kao Bošnjaci. Ja uistinu samo mrvicu pojednostavljujem, a ovo je koliko mi

se čini poruka, pa bih molio akademiče, da barem ovu jezičnu stranu komentirate.

Rasprava III.

ZLATKO MATIJEVIĆ: Akademik Brozović, minutu i pol za odgovor.

DALIBOR BROZOVIĆ: Ovo je zaista veoma komplicirana problematika i teško bi bilo samo tako odgovoriti. Ne znam zašto bi se u hrvatskom slučaju primjenjivao drugačiji kriteriji nego li što se inače u svijetu u odnosima među europskima zemljama, narodima i nacijama primjenjuju. Istina jest, da su Hrvati u Bosni odigrali bitnu ulogu u stvaranju hrvatskog jezičnog standarda, da li su oni imali takvu namjeru ili je to bila praktična situacije bosanske franjevačke provincije, kojoj su pripadali ne samo današnja BiH, nego li i dobar dio Slavonije, Like pa čak i Zagreb, i u današnjoj Rumunjskoj, oni su željeli da se njihove publikacije ne tiskaju na raznim regionalnim oblicima hrv. pismenosti nego da bude to jednostavnije i jeftinije, pa su, može se reći, odigrali bitnu ulogu u pripremanju hrv. novoštokavskog standardnog razvoja od 1850. nadalje i u Slavoniji i Dalmaciji. U genetsko lingvističkom smislu ne mogu se bosanski Hrvati na terenu BiH ni na koji način dijeliti od hrvatskih štokavaca na terenu južne Dalmacije, Slavonije, ili su oni svi Nehrvti ili su svi Hrvati.

ZLATKO MATIJEVIĆ: Zahvaljujem. Slijedeći traži riječ kolega Baloković.

MILJENKO BALOKOVIĆ: Zaposlen sam u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici Grada Zagreba kao knjižničar-informatičar. U ovom trenutku ne govorim u ime knjižnice, nego se zahvaljujem na pozivu koji je upućen jednoj instituciji koja nije znanstvena, niti je Vladina ili nevladina udruga, već jedna od političkih stranka, a to je Demokratski centar. U ime Stranke, zahvaljujem se na pozivu i izražavam respekt prema tom činu i organizatoru, zbog toga što je pokazao jednu zavidnu razinu gradske, pa i političke svijesti. Jučer, tijekom rasprave inih govornika, čulo se čak i previše o uzajamnom odnosu između znanosti i politike, jer se iz tih izlaganja vidjelo da je često položaj znanosti u totalitarnom režimu, neću namjerno reći represivnom režimu, jer su svi režimi manje-više represivni, jer države na današnjem stupnju ljudskog razvoja moraju imati represivne metode da bi se održale. U doba totalitarnih režima, znanost je bila u nekom podređenom položaju spram politike. Ovakav čin, pozivanje političkih stranaka, na jedan izrazito znanstveni skup, doprinos je boljem razumijevanju između znanosti i politike, što vodi boljem međusobnom uvažavanju, a to dovodi do toga, zahvaljujući činjenici da živimo u hrvat-

Rasprava III.

skom višestranačju, koje može biti zavisno i tko ga kako promatra, dobro ili loše, ali ono postoji i u tom ozračju, uzajamnom slušanju »bila« znanstvenika, tako i osoba koje se bave politikom, ali ne nužno i političara, sigurno će smanjiti ono što je prije bilo, a to je pisanje djela po naruđbi ili po diktatu, te će to u budućnosti biti svedeno na minimum. U tom duhu pozdravljam takvo ponašanje Vašeg Instituta i nadam se da će i u budućnosti Institut društvenih znanosti pozivati ljude iz politike na ovakve skupove, te dozvolite da izrazim žaljenje što se ostale stranke nisu odazvale Vašem pozivu, što samo potvrđuje moju osobnu, a ne stranačku tvrdnju da ipak ono što ljudi iz tih stranaka o uvažavanju znanosti govore manje ili više deklarativno. Demokratski centar vrednuje i njeguje znanost na pravi način i zavisno o tome u kojoj će mjeri participirati u vlasti, važnost znanosti bit će bolje i više vrednovana.

ZLATKO MATIJEVIĆ: Zahvaljujem kolegi Balokoviću. Riječ ima prof. Biondić.

IVO BIONDIĆ: (pokazuje na grafoskopu)... ne znam zašto me se ignorira. Strecha je govorio osam puta, ja ne mogu ni jednom. Sada ne mogu niti pokazati ni pripremiti. Prošlost hrvatskog jezika je sjajna, sadašnjost je mračna i nejasna. Zašto mračna i nejasna? Da osporim neke teze jezikoslovnog povjesničara akademika Brozovića; on nam ovdje nije rekao, da je standardizacija izvršena na istočnoj hercegovačkoj »toskani«, to je mali segment, vlaške jekavice kojom je još 1918. godine govorilo tek 7% vlahokatolika. To je temeljni problem gospodo. To nije bio nikakav povijesni determinizam, nego je to uvijek politika, kao što je Kačiću naredio general isusovaca da napiše ilirsku gramatiku, tako je Kopitaru naredio general austrijske policije da napiše jugoslavensku gramatiku, tako je general otvorenog društva naredio Ivi Bancu da napiše balkansku regionalnu povijest. Priča se dakako, i dalje ponavlja... ovo je sasvim sporno i prijeporno, ostaje se kod iste priče, zato se njegova malenkost plazi jezičinom, priča da je to zapravo hrvatsko srpski jezik. Naime u čemu je riječ.

IVO GOLDSTEIN: Zlatko, prekini ovo i gospodina. Ovo je znanstveni skup... Želi saznati neke probleme, ili svi idemo doma.

IVAN ČIZMIĆ: Neka govori.

ZLATKO MATIJEVIĆ: Neka govori. Ima tri minute.

IVO GOLDSTEIN: Neka iznosi znanstvene argumente. Neka se normalno ponaša.

MARIO STRECHA: ...već smo u prošlosti s tim čovjekom imali probleme i isti incident.

IVO BIONDIĆ: Zbog čega je ovo s ovog mjesta problematično? Srednje-jugoslavenski jezik o kojem Brozović, bez obzira govori li u genetskom ili bilo kojem drugom kontekstu. Priča se zapravo ponavlja, to je zapravo dogovorna definicija '90. godine, samo pod drugim nazivom, gospodo tu je tezu osporio naš najbolji jezikoslovac, nažalost pokojni, Miro Kačić. Jugoslavenski jezik kao pojam ima svoje ishodište u romantičarskim i biološkim nasadima jezika u XIX. stoljeću. Sve kao ubacivanje u posebno rodoslovno zajedničko svih. To je taj jugoslavenski rasizam, njega genetika gospodo ovdje osporava. Taj kompletno jugoslavenski rasizam više ne dolazi i ne može biti više, kolega Goldstein.

I čak nas Finac upozorava i objašnjava: ova dva diasistema u srednje-jugoslavenskom jezičnom području dr. Brozovića ostati će u porabi sve dok su na sceni današnji jezikoslovci koji su ga uveli u duhu jugoslavenskom. To je riječ o otvorenoj politici, to netko ima pravo, jer ne bi bilo loše kada bismo radi potpunosti svoje prirode i bitka obnovili svijest da smo dio jugoslavenskog svijeta, a mi to više nismo. Naravno da je to u duhu jugoslavenstva. I apsolutni duh Globusov, prema tome Marko Grčić smatra da se banu Khuenu Hedervariju treba podignuti spomenik pred institutu za jezik. Što se s jezikom dogodilo? Evo metaforički, slikovito rečeno, bio je brod Vuk Karadžić. Došle su demokratske promjene, premazano je ime brodu u Bartol Kašić. Isti brod nije isti, a je, Karadžić nas je uvukao u veliku Srbiju, a Bartol Kašić u zapadnu... Ja si postavljam pitanje, dokle tako? (Pokazuje fotografiju.) Mi znamo da se na štokavskoj ijekavici, jer je bila najproširenija, trebala izvršiti standardizacija jezika, to je bio model po kojem je rađeno, to je državni nepotizam, tako da i danas štokavska ijekavica koja konvertira vodi etnoaustroslavizmu, jugoslavizmu i euroslavizmu. Ove karte stvorili su naši jezikoslovci i naši slavisti.

ZLATKO MATIJEVIĆ: Zahvaljujem profesoru Biondiću. Kolega Goldstein, Degan, Vjera Lopina, Brozović.

IVO GOLDSTEIN: Ovaj gospodin koji je govorio, zapravo ruši dignitet ovog skupa. Mi smo došli ovamo razmatrati znanstvena pitanja na znanstveni način. Ovo je ismijavanje svih nas. Htio sam reći nešto za ovo, o čemu je profesor Bogović govorio o glagoljici. Govorio je relativno kratko, pa nije sve aspekte problema dotaknuo, no nadam se da će biti u pisanoj formi dotaknuti. Ono što se događalo s glagoljicom 925. na splitskim saborima, kada papa Ivan X. piše pismo biskupima i kaže *Vobis catentibus, et concentientibus*: »Va-

Rasprava III.

ma koji šutite i koji se slažete« s čitavom pojavom, oni tu, stvar je konkretna, bez obzira što imamo malo podataka, pokazuju da je čitava stvar vrlo slojevita. Pokazuje da su se oni svađali s Grgurom Ninskim ne zbog glagoljice već zbog primata unutar crkve, mitropolije, a glagoljica ostaje po strani. Oni su se s njom slagali i šutjeli su o tome. Kada sam ja o tome pisao, mnoge stvari mi nisu bile jasne, no mislim da će u povijesnom pregledu i pisanom obliku neke stvari biti puno jasnije.

Druga stvar je što se dijaspore. Prof. Čizmić je rekao da 20 godina to nije bila tema, onda je govorio o razlozima, a razlozi su vrlo jednostavni, zašto dijaspora nije bila tema, zato što historiografija se nije tim temama bavila, to su teme novije povijesti *noviae Historiae* koja se razvija nakon 1945. u Europi i u svijetu, kada teme dijaspore i druge alternativnih tema, dolaze na red, kada se vi počinjete njome baviti i u Hrvatskoj i vani. Činjenica da se vi time bavite, pokazuje da smo ipak bili jako sukladni europskim i svjetskim trendovima. Vi ste govorili da se dijaspora nije mogla proučavati, posebno ona iza '45. godine, ja sam tome svjedok jer sam neke stvari morao čitati, poput jednog znanstvenika kao što je Dominik Mandića, kojeg se nije moglo dobiti u biblioteci '80.-'81. godine, ali ga se čitalo, i citiralo ga se u historijskim zbornicima i časopisima, a nije bilo straha, da bi činjenica da se citira i da se čita, da bi bili prokazani. Od kuda smo dobivali knjige i na koji način to je druga stvar. Međutim uloga dijaspore, tu je bilo zabrane i tu je bilo nečega što nije bilo dobro, i nije bilo korektno i pokazalo se kao loše. Uloga dijaspore ima svoje slojeve, prije nekog vremena napisao sam tekst od 30 i nekoliko stranica koji će biti objavljen u Sarajevu na hrvatskom i još u engleskom prijevodu o mitu o granici na Drini. On se počeo se razvijati još u frankovačkim krugovima krajem XIX. stoljeća i početkom XX. stoljeća, nastavio ga je Milan Šufllay, preuzeo Ante Pavelić, a svoje puno značenje dobio je u vrijeme NDH 1941. — 1945., a konačno je oformljen u krugovima časopisa *Drina* Vjekoslava Maksa Luburića kada je zgotovljen taj mitologem o granici na Drini, pri čemu treba znati da samo Luburićev krug forsira granicu na Drini i kaže: »Naše ime naš program a zove se granica na Drini«, to su riječi iz 1950-tih godina. Dočim Eugen Dido Kvaternik i neki drugi krugovi o Drini uopće ne govore, to njih ne zanima, ta Drina njima kao mit kao mitologem, ništa ne znači. Promocija određenih znanja i akcija u emigraciji-dijaspori je vrlo značajna, slojevita. Ono što Vi govorite o Hrvatskoj bratskoj zajednici je točno i ja se s time potpuno slažem, ali ima i drugih činjenica.

ZLATKO MATIJEVIĆ: Ako je profesor Goldstein gotov... Mario imaš li ti nešto za reći...

MARIO STRECHA: Meni nije jasno kako je nekoga moglo uzbuditi izlaganje akademika Brozovića. Problem u shvaćanju nacionalnog identiteta i oko toga svi oni koji se bave, problemima nacionalne integracije se susreću već od slavistike i njemačke filozofije počet. XIX. stoljeća i dakle da skratim priču, uvijek postoje razdoblja kada se taj nacionalni identitet pokušava svesti na nekoliko elemenata ili posebno jedan prepoznatljiv element. No, pouka za buduću historiografiju jest da više nacionalnih identiteta kada govorimo o profesionalnoj znanstvenoj historiografiji su identiteti. Mi moramo početi govoriti o »identitetima« međusobno povezanima, u koherentnosti koji se međusobno mijenjaju. Ja se sam bavim problemima nacionalne integracije i vidim da ni jedan jedini identitet nije sam, naprotiv postoji zbirka identiteta koji čine cjelinu kao i određenu strukturu, ta se struktura mijenja kroz vrijeme. Ovo jezično pitanje logično je iskrsnulo sa devedesetim godinama, nakon osamostaljenja Hrvatske i proizašlo je iz sasvim političkih razloga, gdje se na jeziku traži jedan od temeljnih identiteta, ili na vjerskom. To je stvar jezične prirode i stvar je historiografije kao discipline da razjasni u prošlost u kojoj se ostvario nacionalni identitet...

ZLATKO MATIJEVIĆ: Zahvaljujem kolegi Strechi. Riječ ima akademik Brozović.

DALIBOR BROZOVIĆ: Hvala na obranama, (ha-ha) ako ima išta protiv čega bi ja bio bezuvjetno u svim prilikama bez ikakvih ograničenja ili drugih vremenskih ograničenja — to je u svakom slučaju jugoslavenstvo, tj. srbohrvatstvo, pa mi je takva optužba smiješna, to ne znači da je jugoslavenstvo e... nekakva krinka, tj. da je slavenstvo krinka za jugoslavenstvo. Upravo obratno, Hrvati su sa slavenskim svijetom bili u najboljim odnosima do 1918. godine, s Bugarima, s Česima, Slovacima, posebno Poljacima, pjevači su se izmjenjivali u operama, tu su opere gostovale, tu su bili sokolski i drugi sletovi, kao »Junak« u Bugarskoj koji je sličan našem sokolstvu i slično. Oni koji su to prekinuli to je upravo bio Beograd, Beograd je Hrvatima zatvorio putove u slavenski svijet i uputio ih samo na sebe. Isto tako je pomalo zabavna misao nekih recimo patriota da je ijekavica, da su ilirci uzeli ijekavicu da bi bili em da bi bili bliži Karadžiću i drugo jer bi to bio diktat s druge strane... Ne, uzeta je ijekavica umjesto ikavice što bi bilo bez sumnje po mnogo čemu bolje rješenje, uzeta je ijekavica baš zato što mi danas znamo da je od Karadžića, pa nadalje znamo o velikosrpskim aspiracijama na zapad, ne samo na zapad, jug i is-

Rasprava III.

tok ali nas to ne zanima ovaj moment... Ali, uzeta je ijekavica od nekih aspiracija s naše strane, one su bile mnogo pristojnije i mnogo uljudnije i slično, ali one su također postojale, pa tko više zahvati, zahvati. To je stvar pojednostavljanja i kao što reče gospodin što je diskutirao, da je najveći hrvatski lingvist, pokojni Kačić, te stvari dobro shvatio... Kačić je uz druge naslijedio zablude prethodnih, naših, svjetskih i srpskih srbokroatista i slavista s kojima su se u biti neki hrvatski nemoderni i površni patrioti zapravo vrlo dobro slagali — samo sa vrlo suprotnim borbenim predznacima.

ZLATKO MATIJEVIĆ: Zahvaljujem akademiku Brozoviću, Gospodin Degan, pa kolegica Vjera Lopina.

VLADIMIR ĐURO DEGAN: Akademik Brozović zaista je u svojem izlaganju sasvim u pravu. Pročitao sam jedan njegov tekst u kojem je s pravom istakao, da su u XIX. stoljeću Srbi kao svoj književni jezik usvojili torlački, a da Hrvati kajkavski ili čakavski, srpski i hrvatski bi danas bili dva različita jezika. Stvarnost je da su i jedni i drugi usvojili štokavštinu. U nas su se nakon 1990. godine zbivale stvari poput onih iz romana Iljfa i Petrova. Naime, pojavili su se sudski tumači za srpski jezik. Kolegica s Filozofskog fakulteta u Zagrebu, koja je kasnije postala ministrica, objasnila mi je da se tada radilo na daljem razvoju hrvatskoga jezika i da će u budućnosti zaista trebati stalni sudski tumači za srpski jezik. Upitao sam je da li ona zaista smatra da su hrvatski suci toliko glupi da nisu u stanju naučiti srpsku pravnu terminologiju, koja je oduvijek bila različita od hrvatske. Dakle, jezična osnova kojom se u ovim krajevima služimo svi ma je potpuno razumljiva bez sudskih i drugih tumača i prevoditelja. A svaki narod ima pravo da jezik koji je usvojio naziva hrvatskim, srpskim, bošnjačkim i crnogorskim. Najgora stvar koja nam se u budućnosti može dogoditi, a to ovisi o političkim promjenama i budućim izborima, jest da se iz političkih, a ne lingvističkih razloga produlji s umjetnim stvaranjem novohrvatskoga jezika. U pravnoj terminologiji koja se koristi u pisanju zakona i sudskih presuda to izaziva kaos. Spomenut ću dva primjera. Već je francuski Građanski zakonik iz 1804. za pojam *abusus juris* na latinskom upotrijebio onaj *abus de droit*. Od te godine više se nitko tamo nije usudio mijenjati taj i sve druge pravne termine i izmišljati nove. U nas se za taj pojam u razvoju koriste riječi: *zloupotreba*, *zlouporaba*, *zloraba*, i ne znam što još. U nas se i za izraz *nadležnost* u najnovije doba koristi onaj *mjerodavnost*, iako se radi o različitim stvarima. Mjerodavno pravo u nas je ono što se na engleskom naziva *proper law* i ono je nešto sasvim različito od *compe-*

tence. Stoga molim Boga u ime mog dostojanstva kao Hrvata i dostojanstva moga hrvatskog jezika da ne dopusti da ga neki jezičari iz političkih razloga dalje »usavršavaju«.

ZLATKO MATIJEVIĆ: Zahvaljujem gospodinu Deganu. Kolegica Lopina.

VJERA LOPINA: Asistentica sam na Filozofskom fakultetu, na Odsjeku za informacijske znanosti. Bila sam asistentica prof. Lászla, kojega je gospodin Biondić spomenuo. Inače, uspjeli ste napraviti četiri pogreške u načinu kako se piše njegovo ime i prezime. Htjela bih replicirati s jedne strane akademiku Brozoviću, a s druge strane profesoru Biondiću. I, slažem se da je njegov istup neprimjeren, u najmanju ruku, i predstavlja incident na jednom znanstvenom skupu. Naime, nepobitna je činjenica da su hrvatski i srpski genetski srodni, nitko to ne bi smio ići nijekati, no isto tako smatram da nije potrebno to neprestano isticati. Ovo sa sudskim tumačima za srpski jezik, meni je to više na razini anegdote. (U pozadini: Nije, to je stvarnost!) Znam da je to stvarnost, ali ja se ne stidim toga što razumijem tekst na srpskom, i toga što znam pročitati ako je na ćirilici napisano; uostalom, ćirilica je jedno od hrvatskih pisama. Prof. László je to zgodno rekao, da su Hrvati najpismeniji narod na svijetu, jer imaju četiri pisma. Latinicu, glagoljicu, ćirilicu i arabicu kojom su pisali Hrvati u Bosni. Čak smo bolji od Japanaca koji imaju samo tri... A argumentacija gospodina Biondića je otprilike recimo na razini kao kad bih ja, npr. nezadovoljna nepobitnom činjenicom da sam žensko, išla to nijekati argumentirajući to opet nepobitnom činjenicom da sam 99% vremena u hlačama.

ZLATKO MATIJEVIĆ: Zahvaljujem kolegici. Doktor Pavličević

IVAN ČIZMIĆ: Biondić se naljutio...

DRAGUTIN PAVLIČEVIĆ: Prvo, htio bih reći nešto o tri referata: kolegice Slukan, kolege Čizmića i kolege Čosića, te usput postaviti neka pitanja. Drago mi je da je kolegica Slukan nastupila i da je uzela baš kartografiju. Zašto? U Hrvatskoj se već 30 godina borim da se otvori katedra za historijsku geografiju, ja sam položio kod Relje Novakovića prije ravno 40 godina historijsku geografiju, i tvrdim da je to najrazvijenija disciplina u srpskoj diplomatskoj političkoj službi... Kolegica je izvanredno posegnula za ovom temom, »laž putem karata«... Ako slika govori tisuću riječi, onda karta govori i više tisuća. Bio sam četiri puta u *Kriegsarchivu* u Beču, od toga sam četiri puta naišao na svoga profesora Relju Novakovića koji je radio za interese Srbije, radio u tom pogledu. Drugo, još me više veseli ako zaista kolegica na Filozofskom predaje historijsku kartografiju, što znači da

Rasprava III.

smo neke stvari počeli shvaćati, a treće da bi podsjetio da smo devedesete jako mnogo govorili o granicama i da smo na televiziji morali tumačiti što su hrvatske granice, jedan čovjek me zvao na večeru, obični taksist: »Pa vi ste rekli da je... Vukovar naš, ja sam mislio da je to srpsko«. Upozorio bih još na činjenicu da su prvu kartu u Srbiji napravili na kojoj su napisali da su hrvatske zemlje srpske još 1806. Uradio je to Tekelija, ima najmanje 50 takvih karata koji posežu za hrvatskim teritorijem, ja ne znam za hrvatske koje posežu za srpskim jedino, znam jedino da je s hrvatske strane bila Bosna i Hercegovina i da se išlo do Sandžaka. Da su Srbi već 30 godina prije Vuka bili svjesni toga, Dositelj Obradović, nositelj jugoslavenstva je gospodo još u XVIII. stoljeću upisao hrvatske zemlje, a 1818. kada je bio car Franjo I. u Zagrebu, oni su pisali: »Slava Srba Zagrebaca«, dakle 100 godina prije stvaranja Jugoslavije oni su bili sigurni da su i Zagrepčani Srbi. Pozdravljam kolegičin referat jer smo na dobrom putu. Drugo, kolegu Čizmića bih pitao kakav je bio odjek kada je izdao Holjevac svoju knjigu *Hrvati izvan domovine...* ja koliko znam bila je politička fortutma (?) i, koliko ja znam, skoro si i ti glavu izgubio jer si mu bio asistent radio. Čini mi se da je taj Holjevčev postupak bio toliko važan kao i prelazak Zagreba preko Save i očuvanje *Zagrebačkog velesajma...* I drugo potpitanje: kakav je utjecaj kolege Banca na američke Hrvata u tumačenju stajališta domovinskog rata i emigracije i tome slično. A kolegi Ćosiću pitanje: 1970. godine, kada sam došao na mjesto urednika povijesti u »Školskoj knjizi«, uzeo sam udžbenik kolegice Salzer. Rečeno mi je da treba izbrisati »Dubrovnik — slavenska Atena«, ja sam izbrisao i napisao »hrvatska«, poslije 3. siječnja mi se dogodilo da sam na Filozofskom fakultetu upozoren, kako ja mogu reći da je Dubrovnik hrvatska Atena, pa molim kolegu da to objasni. Otprilike razumijem kako je to nastalo, to je problem katoličkih Srba u Dubrovniku koji nije eksplicirani to je jedan fenomen koji je mogao krenuti u krivom smjeru... U vezi s mitologijama, kolega Goldstein. Kada spominjete uvijek onu trijadu treba Srbe iseliti, jednu trećinu pobiti, a jednu pokrstiti ne zaboravite da taj mitologem nije Paveličev, još je ministar Blaznavac u XIX. stoljeću rekao: »Jal pokrstiti, jal pod sablju, jal proćerati«. [Ćosić: Mi smo to primili]. Primili, ali se ne govori iz kojeg smo to izvora primili... Jaša Tomić je 26. studenoga 1918. falsificirao zapisnik da se Vojvodina tobože priključuje Srbiji, ne, ona se priključila Kraljevstvu SHS tj. Državi SHS. Hvala.

IVAN ČIZMIĆ: Kolegi Goldsteinu, samo kratko. Točno je da se od '60-tih godina na međunarodnim kongresima sve više ukazuje na potrebe istraživanja migracija, uz primjedbe da smo taj dio europskog pučanstva zaboravili, da im treba veću pažnju posvećivati, to je točno, ali je postojala literatura, u Americi vrlo bogata literatura posebno sociološka, onda kod naših slavenskih susjeda, mogao bi vam cijelu bibliografiju nabrojati slovačku... Prema tome, interes je postojao, radovi su objavljeni, i vi ste u pravu kada kažete da se to na međunarodnim kongresima sve više valoriziralo. Zatim, spomenuli ste Luburića; hrvatska politička emigracija nije jedinstvena, to je mozaik organizacija, različitih mišljenja, to što spominjete je bilo samo jedno od mišljenja, a prvi put je bio pokušaj objedinjavanja hrvatskog političkog programa u Torontu, 1974. Drago, mi je što je kolega Pavličević postavio pitanje o Holjevčevoj knjizi. Tada smo mi počeli raditi, ja sam počeo raditi i još neki kolege u povijesnom odjelu, Holjevac je sve više dolazio u povijesni odjel, tražio je podatke, nažalost tada smo bili mladi istraživači i nismo mnogo znali, da smo imali više iskustva i njegova knjiga *Hrvati izvan domovine* bila bi mnogo bolja. Ali, o čemu se tu radi: masovni pokret nije nastao 1971. godine, vršene su pripreme bar nekoliko godina ranije, i to treba gledati u kontekstu priprema za program masovnih pokreta u Hrvatskoj 1971. godine, kada su u *Matici iseljenika Hrvatske* u izvršnom odboru dobro shvatili da hrvatska dijaspora mora igrati neku ulogu u pripremanju hrvatskog masovnog pokreta. Franjo Tuđman 1966. ide prvi put u Ameriku i uz punu podršku američkog *State Departmenta*, organiziran mu je sastanak s članovima Hrvatske akademije, postoji zapisnik tog sastanka, možda ćemo ga jednom objaviti, gdje je Tuđman upravo njima ukazivao na promjene u Hrvatskoj, na program masovnog pokreta, na ulogu masovnog pokreta i kakvu ulogu bi trebala imati dijaspora. Spomenuo si Banca. Na *American asociation for advancement slavic study* Banac je imao predavanja i u njima je reproducirao stajališta Jelene Lovrić koja je ona u *Danas-u* pisala, u kojima je vrlo oštro napadala pokret Slobodana Miloševića, antibirokratsku revoluciju... I onda je Banac zaključio, »ako mi podržimo ovaj pokret moramo misliti kako va će biti reakcija u Hrvatskoj, a to će dovesti u pitanje Jugoslaviju«. Mislim, to je već jedan simptom koji određuje Bančev odnos prema zbivanjima '90-ih godina.

ZLATKO MATIJEVIĆ: Zahvaljujem kolegi Čizmiću. Monsinjur Bogović ima riječ.

MILE BOGOVIĆ: Profesor Goldstein je bio spomenuo, nešto u vezi s mojim izlaganjem, nije postavio neko posebno pita-

Rasprava III.

nje. Htio bih ovdje dodati da ja u svojim radovima nastojim ići na povijesni kontekst pa onda gledam što se iz toga može zaključiti. Naši filolozi stoje još dobrim dijelom na onim pozicijama koje su bile početkom XX. stoljeća, kada se držalo da su u Dalmaciji bili latinaši tj. na papinskoj strani, a na kopnu su bili Hrvati glagoljaši, pa su neki poslije morali, kada je latinaška strana pobijedila, pobjeći u Bosnu itd. Povijest je pokazala drugačiju sliku: da je Grgur Ninski bio vezan uz Rim, i da su hrvatski knezovi bili vezani uz Rim, a da je Dalmacija bila ona koja je bila vezana uz Bizant. Kada se to uzme kao polazište, onda se dođe do drukčije slike... Međutim, naši povjesničari književnosti i u naše vrijeme grade u »Aleji glagoljaša« stol Grgura Ninskog. Hoću reći da još uvijek imaju mnogo od onih predrasuda s početka XX. stoljeća, koje su povjesničari već dobrim dijelom riješili. Drugo što želim istaknuti da naši povjesničari ne poznaju dovoljno crkvene strukture i crkvenu povijest, pa onda je jasno da postoji problem je li hrvatski kralj prije 925. stekao neka prava u Dalmaciji. Ali, ako se uzme u obzir, da se tuže biskupi, da su granice prije bile odmah uz grad, a poslije da su se protegnule na širi teritorij, po tome je jasno da se na državnompravnom i crkvenom području nešto važno dogodilo. Poslije Tomislava hrvatski su kraljevi bili dosta slabi, pa je Dalmacija opet »uplovila« u bizantsku nadležnost. Mislim da je taj povijesni kontekst jako loše primijenjen u radovima naših stručnjaka za glagoljicu odnosno za staroslavensko bogoslužje kod nas. Zato o pojavi i razvoju glagoljice na našem području ima dosta nesuvislih tvrdnji.

ZLATKO MATIJEVIĆ: Zahvaljujem monsinjoru Bogoviću. Doktor Ćosić ima riječ.

STJEPAN ĆOSIĆ: Kada je riječ ovoj prispodobi »Dubrovnik — hrvatska Atena«, (ili metafori), svakako, njezina šira uporaba započela je s polemikama '90-ih godina XIX. stoljeća, i zapravo predstavlja odgovor na drugu usporedbu: »Dubrovnik kao srpska Atena«. (Prvotno je u opticaju bila i nacionalno neutralna parola »Dubrovnik — slavenska Atena«). Riječ je o odgovoru tadašnje hrvatske politike (mladi Supilo) na pisanje lista *Dubrovnik* srbokatoličke orijentacije. Koliko je meni poznato, sintagma »Dubrovnik — srpska Atena« po prvi put se javila u jednoj anonimnoj brošuri koja je tiskana 1893. povodom otkrivanja Gundulićevog spomenika u Dubrovniku, a nosi naslov »Slava srpskoj Ateni!«. Od tada je i Supilova Crvena Hrvatska, počela češće koristiti hrvatsku inačicu parole. Naravno, riječ je o razdoblju najtežih ideoloških sukoba sa skupinom tzv. dubrovačkih Srba katolika. S druge strane, osobito kod naših starijih pov-

jesničara, sintagma se rabila naprosto kao stilistička figura, poput: »grad pod Srđem«, »grad svetog Vlaha« i sl.

Ovo drugo, vezano za našu temu, tj. fenomen dubrovačkih Srba katolika praktično je neistražen. Taj njihov milje, intelektualni krug, bio je prilično jak. Zasad mogu reći da nije bio homogen i nije značio srpstvo u smislu klasičnog nacionalnog srpstva u okviru Habsburške Dalmacije potkraj XIX. stoljeća. Bila je to ideologija sui generis bez oslonca u širim slojevima. Osim toga, ideologija dubrovačkih Srba katolika mijenjala se kroz nekoliko generacija (otprilike tijekom jednog stoljeća, uvjetno rečeno od 1848. do 1945.) i njezini su je sljedbenici modificirali na različite načine, sukladno političkim gibanjima. Od Matije Bana i Meda Pucića, preko Pera Budmanija, Stjepana Kastrapelija, Milana Rešetara i Luke Zore do Petra Kolendića, Henrika Barića i Jorja Tadić.

Kada je riječ o projiciranju srpstva u dubrovačku prošlost, još ću spomenuti nekoliko argumentacijskih sklopova koji su se u tu svrhu koristili na ideološki i neznanstveni način. Prije svega to su selektivni podaci iz Porfirogenetova djela (do Neretve Hrvati, a južno od Neretve Srbi). Zatim, štokavski govor u Dubrovniku koji se smatrao istočnohercegovačkim, dakle dijelom istočnog-štokavskog tj. srpskog. Tu se moram pozvati na prof. Brozovića, kada ga svi već spominju... Naime, on je u jednom kratkom radu, kojeg bi ja svima toplo preporučio, ako ih zanima taj problem, pokazao svu zamršenost i slabost dijalektoloških argumenata u dokazivanju etničkog podrijetla, i to baš na dubrovačkom slučaju. Riječ je o članku »O dijalektološkom aspektu dubrovačke jezične problematike« (*Dubrovnik*, 2 — 3, 1992, posebno izdanje: *Dubrovnik u ratu*). Dakle, tu je sve rečeno. Treću skupinu argumenata tvore podaci o stanovitim vezama Dubrovnika sa srpskim vladarima i arhivski pabirci sa spomenima srpskog imena ili pisma među dubrovačkim dokumentima, o čemu sam već bio govorio.

Što se tiče sintagme »Dubrovnik — srpska Atena«, etnonacionalističkih polemičkih sadržaja potkraj XIX. stoljeća i kasnije ideologizacije dubrovačke povijesti, moglo bi se zaključiti slijedeće: načelno, povijesna ideologizacija uistinu je pogodovala intenziviranju i širenju nacionalnog identiteta. No, upravo aktivnost dubrovačkih Srba katolika, jezikoslovaca, povjesničara i dijela srpske historiografije u XX. stoljeću potvrđuje da za širenje nacionalne ideologije nisu dovoljni samo inducirani povijesni sadržaji. Da bi bila uspješna, svaka ideologija naprosto mora biti kompatibilna realitetu na koji se odnosi. S druge strane, hrvatska je znanstvena historiografija (ne uvijek i publicistika) bila u ideološkoj defenzivi. Zasiurno je i tako bolje jer su hrvatski

Rasprava III.

povjesničari zadržali znanstvenu vjerodostojnost i sačuvali objektivno polazište. Na posezanja se odgovaralo na druge načine. Uostalom, suvremena zbilja je definitivno odgovorila na ta pitanja.

ZLATKO MATIJEVIĆ: Zahvaljujem doktoru Ćosiću. Koliko ja imam po popisu, još su se dvojica prisutnika javila za riječ, profesor Biondić i doktor Prlender... Imamo još pet-šest minuta do završetka po programu ovog znanstvenog skupa, pa vas molim da u pet-šest minuta, završimo u mirnoći i diskusiji ovaj znanstveni skup.

IVO BIONDIĆ: Evo kratko objedinjeni odgovor na ove interventne, prvo što se tiče moga ponašanja. Ja nisam incidentan čovjek, ja ne vjerujem da dijele kolega Goldstein i kolega Strecha da sam incidentan čovjek, ja sam tu možda ispačio malo frustriran, a to je zbog otimanja uvijek grafoskopa, ovoga mikrofona, tih fenomena sindroma još uvijek u hrvatskoj javnosti... Ja ne mogu u *Vjesnikova* »Stajališta« doći, dok netko ima 200 intervjua o etnogenezi hrvatskoj... No pustimo to sada... Što se tiče ove genetske lingvistike, gospodo ja sam maksimalne argumente iznio i referirao na autore: ne morate se s njima složiti, ali gospodo torlački, kajkavski i čakavski nikako ne idu pod zajedničku kapu, to je jedna ideologizacija napravljena, znamo zbog čega u prošlom stoljeću... Tu argumentaciju dao sam u svojoj knjizi *Magna Fraus* koju sada moram reklamirati, jer je u javnosti posve prešućena.

ZLATKO MATIJEVIĆ: Zahvaljujem doktoru Biondiću. Sada doktor Prlender.

IVICA PRLENDER: Ja ću stati u ove dvije tri minute koliko imam. Dakle o pitanju glagoljice, zbog toga što bi ovdje, o bilo kojem pitanju hrvatske povijesti bilo raspravljati nije tako skup zamišljen. Već zato što se ovaj razgovor nastavlja na onu tezu koju sam imao u svom izlaganju... Naime, ta metodološka nesposobnost hrvatske historiografije da do '90. i nakon '90. prevlada neka iznimno stara ograničenja, čini da su Dubrovnik kojim se bavim i ne manje od toga i Istra ostala rubna područja i da ih mi nismo još uvijek uspjeli čvrsto integrirati. Primjer s glagoljicom je redovito Grgur Ninski, ne Grgur Ninski — borac za hrvatsku crkvu. Da li su glagoljaši dolazili s prostora hrvatske države ili je njihovo težište bilo u Dalmaciji? Mnogi, mnogi prijepori, jako puno se mastila oko toga prolilo, a ostala je potpuno po strani neupitne nepobitna činjenica da jedine tri crkve koje se u zapisima splitskih crkvenih sabora s početka X. stoljeća navode izrijekom kao one gdje je prisutno glagoljaštvo — veli se — to su crkve na istoku — skupa ih se nabraja:

Ston, Dubrovnik i Kotor. Barada je upozorio na to ne komentirajući ranih '30-tih godina, Neven Budak je negdje u prvoj polovini '80-tih godina podsjetio na to, ja sam nešto o tome napisao krajem '90-tih godina... Pred nama stoje ozbiljna pitanja Ne mogu samo s pola rečenice o Srbokatolicima i Dubrovniku... Kolega Ćosić je spomenuo brojna vodeća imena tog superiornog intelektualnog kruga, nemojmo nikada zaboraviti da su životi tih protagonista bili dugi, a život je složen i u naše vrijeme, pozicije su se mijenjale kroz desetljeća, pa imamo situacija da je Medo Pucić, brada tog pokreta, krenuo u Gajevom krugu da bi završio u srpskoj kraljevskoj akademiji, a da bi spomenuti Lujo Vojnović krenuo iz toga kruga, a kao najstariji vijećnik na prvoj sjednici Banovine Sabora Hrvatske 1939. održao jedan vatreni hrvatski nacionalistički govor. Hvala Vam lijepa.

ZLATKO MATIJEVIĆ: Zahvaljujem doktoru Prlenderu. S obzirom da smo potrošili naše vrijeme za raspravu, doktor Lipovčan bi se obratio skupu s nekoliko riječi. Izvolite.

SREĆKO LIPOVČAN: Poštovane dame i gospodo, dopustite mi da Vas više dugo ne zadržavam. Ali dvije-tri rečenice moram reći. U prvom redu, u ime programskog i organizacijskog odbora želim se najtoplije zahvaliti svim onima koji su, rekao bih, u ovoj priči iznijeli najteži dio posla, a to su oni koji su sudjelovali svojim priopćenjima na ovom skupu. Međutim, isto tako želim zahvaliti brojnim našim kolegama, ali i javnosti, dakle nije riječ samo o povjesničarima koji su i jučer i danas pokazali interes za ove naše rasprave i koji su u tim raspravama sudjelovali. To smo i željeli, željeli smo razgovarati u okviru struke i na stručni način, a željeli smo da nešto od toga sazna i šira stručna javnost, dakle ljudi drugih kompetencija i struka ako ih to zanima. Priopćenja i autorizirane rasprave bit će tiskani u *Zborniku*. Još jednom bih se svima osobito zahvalio, svima u ovoj dvorani jučer i danas, na njihovu nastojanju da o složenim i dosta kontraverznim pitanjima raspravlja na način međusobnog poštovanja i respektiranja tuđeg mišljenja, na načelu tolerancije kojeg smo upisali u našem pozivnom pismu. Mi ćemo se i nadalje u stajalištima i gledištima razlikovati i kao ljudi i kao stručnjaci to nije ništa loše, na kraju argument kroz vrijeme pokaže tko je slabiji ili jači u nekoj diskusiji, sve to zajedno znači živost oko posla povjesničara koji nije sasvim jednostavan, osobito jer mi ne možemo raditi bez izvora što neke struke mogu, koje istražuju sadašnjicu; to mi ne možemo.

Institut Pilar je eto ovim skupom treći put otvorio stručne rasprave javnosti. Iduće godine, tako razmišljamo, tema bi bila demografija s okolnim disciplinama, vjerujem da bi

Rasprava III.

to moglo izazvati i vašu pozornost i pozornost javnosti s obzirom na činjenicu, da je demografska problematika jedna od najvažnijih u našem društvu danas. Inače, kada nešto budemo priređivali, dodite nam u *Institut* kao kolege ili kao osobe koje se bave javnim poslovima... Mi jesmo i želimo biti otvorena institucija za sve domaće i strane znanstvenike. Hvala i voditeljima na velikom trudu, ipak su stanovito vrijeme morali mirno i disciplinirano sjediti i ravnati ovim sjednicama. Na kraju, u ime organizatora, čini mi se da nismo napravili nekih velikih pogrešaka, ako jesmo, kažite nam, zato razgovaramo otvoreno, pa će druge godine biti bolje. Hvala.

ZLATKO MATIJEVIĆ: Zahvaljujem doktoru Lipovčanu (Pljesak). Riječ ima ravnatelj Instituta, doktor Šakić.

VLADO ŠAKIĆ: Pa, mislim da je dr. Lipovčan rekao sve ono što je zapravo bitno za kraj ovog skupa. Evo ja ne kao ravnatelj već kao znanstvenik iz drugog znanstvenog miljea, mogu reći, mislim da dijelim mišljenje svih nas koji nismo povjesničari, da je bilo zaista u ova dva dana ugodno sjediti i slušati ove rasprave... Ono što mislim da je poseban doprinos upravo ovog simpozija, ovoga *Annales*a u odnosu na prethodne, upravo je ova plodna polemična akademska rasprava. Mislim da ne treba pridavati pozornosti ovim ili onim jačim ili slabijim nastupima, mislim da je ipak sve išlo i sve trajalo onako kako smo željeli, na visokoj akademskoj razini, da je hrvatska javnost obogaćena još jednim važnim skupom, da je ovo jedna od jačih manifestacija, jedna od jačih referenci *Instituta Ivo Pilar* za budućnosti. Ono što ostaje, dakle trajni zapis ovog skupa, to je taj *Zbornik*. Pozivam Vas sve, i nadam se da ćemo se vidjeti na promociji toga *Zbornika*. Ja bi se sada kao ravnatelj u ime svih znanstvenika i djelatnika *Instituta* zahvalio svima onima koji su svojim radovima pridonijeli znanstvenosti i spoznajama na ovom skupu. Još jednom čestitam programskom i organizacijskom odboru i čestitam grupaciji povjesničara u *Institutu*, jer se pokazala kao snažna grupacija koja može podnijeti simpoziji na hrvatskoj razini; time je *Institut Ivo Pilar* obogaćen u cjelini i u ozračju ovih blagdana ja vam želim sretne i ugodne nastupajuće blagdane i ovim putem zatvaram skup. (Pljesak).

ZLATKO MATIJEVIĆ: Zahvaljujem gospodinu ravnatelju i pozdravljam Vas. (Zvonce.)